

ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ПОРУБІЖЖЯ СЛОБОЖАНЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У статті висвітлюється та характеризується етнографічне вивчення народної культури українців та росіян українсько-російського порубіжжя Слобожанщини.

Ключові слова: Слобожанщина, історія вивчення, порубіжжя.

Вивчення традиційної культури в смузі міждержавних кордонів є найбільш складним для дослідників. Справа в тому, що на порубіжних територіях, як правило, розміщуються етноси близькі за своєю культурою. Російський науковець П.І. Кушнер (Книшев) зазначав, що в межах етнічних кордонів найбільш активно відбуваються процеси культурного взаємообміну, що "... викликає чи взаємозапозичення, чи створення перехідних форм – змішані говірки, схожий побут, уніфікацію матеріальної культури"¹. Одним з таких порубіжних регіонів є Слобожанщина.

Слобідський край – один з історико-етнографічних регіонів, який розташований в межах українсько-російського порубіжжя та охоплює Харківську, частково Сумську області України та південно-західні райони Курської, Воронежської, Білгородської областей Росії. До території краю вчені відносять кілька північно-східних районів Полтавщини² а також райони Луганської та Донецької областей³. Край відрізняється складним етнокультурним розвитком, який обумовлений тривалими міграційними процесами. Протягом кількох століть територія Слобожанщини заселялася, головним чином, у XVII – XVIII ст.ст. (з XIII ст. ці землі були спустошені Золотою ордою)⁴ нерівномірними колонізаційними потоками з різних місцевостей України та Росії, які справили свій вплив на формування самобутньої традиційно-побутової культури. Хоча, як зазначає В. Сергійчук, що за часів літописних племен тут розселилися предки українців – сіверяни, а пізніше, за князя Олега, Курщина підпорядковувалася Києву, виплачуючи данину⁵.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року в Харківській області налічується 2048699 тис. українців (70,7%) та 742025 тис. росіян (25,6%), у Сумській – 11522034 тис. українців (88%) та 121655 тис. росіян (9,4%)⁶. Що стосується території Північної Слобожанщини, яка остаточно була приєднана до Росії у листопаді 1924р., зокрема, це були такі райони у Курській області, як Рильський з українським населенням, яке складало на той час 97,1% від усього населення цього району, Суджанський (80% українців), Грайворонський (70,9% українців), Білгородський (30,6% українців), Корочанський (36,6% українців), Новооскольський (57,4% українців) та у Воронежській – Валуйський (54% українців), Острогозький (80,1% українців), Росошанський (97,2% українців), Богучарський (84,1% українців), Павловський (51,3% українців), Калачаєвський (78,3% українців)⁷ то тут зовсім інша ситуація склалася останніми роками. За Всеросійським переписом 2002 року українців в Курській області налічується лише 20 920 чол. (1,69%), а росіян – 1184049 чол. (95,87%), у Воронежській області українців – 73716 чол. (3,10%), росіян – 2239524 чол. (94,14%), у Білгородській області українців – 57 846 чол. (3,8%), росіян – 1403 977 чол. (92,88%)⁸. Тобто, відбулася асиміляція українського населення.

Під впливом розвитку економічних та культурних зв'язків українського та російського етносів в межах етноконтактної зони, як зазначають деякі дослідники, відбувалися і продовжують відбуватися інтенсивні процеси взаємопроникнення елементів культури, притаманних цим

двом народам⁹. Разом з тим, можна з впевненістю говорити про те, що в обрядовій культурі продовжують зберігатися локальні особливості, характерні для українців чи росіян. Також варто відзначити появу нових традицій серед населення регіону, що формуються під впливом спільного проживання в межах означеної території, масової культури, зміною світосприйняття, економічним розвитком суспільства.

Культуру населення Слобожанщини (автор має на увазі не лише українську, а й російську – Північну Слобожанщину) почали вивчати ще у XVIII ст. Вже на початку XIX ст., у зв'язку з відкриттям у Харкові університету, що стає одним з провідних наукових осередків того часу. Саме при ньому такими діячами як Г.П. Успенським, В. Каразіним, І. Срезневським та іншими розпочинається вивчення народного побуту на Слобожанщині¹⁰. Наприкінці XIX ст. з'явилися праці Д.І. Багалія "Історія Слобідської України" та "Матеріали для історії колонізації і быта степной окраины Московського государства (Харьковской и от части Курской и Воронежской губерний) XVI – XVIII столетий" (Харків, 1886), в яких ґрунтовно на основі документальних джерел було викладено історію заселення цього краю. На початку XX ст. вийшла праця М. Сумцова "Слобожане" (Харків, 1918), яка була підсумком вивчення народної культури населення цього історико-етнографічного регіону. Але нам хотілося б приділити увагу дослідженням другої половини XX ст. – початку XXI ст.

На початку 50-х років XX ст. вийшла стаття П.І. Кушнєра, в якій порушувалося питання визначення етнічного складу населення в етноконтактних зонах. На основі матеріалу експедиції Інституту етнографії Академії Наук СРСР, яка проходила навесні 1949 року в районі українсько-російського етнічного кордону, автор зробив такі висновки: визначити етнічний склад населення в етноконтактних зонах можна, головним чином, за найбільш стійкими етнічними ознаками – національним самовизнанням та мовою, а "предмети матеріальної культури та обрядовість не може бути використана в якості об'єктивних етнічних ознак"¹¹. В ці ж роки вивченням історіографії більш ранніх етнографічних досліджень Слобожанщини займався В. Горленко, який першим, досліджуючи становлення етнологічної науки в Україні, висвітлює діяльність, згаданих вище, харківських науковців, що займалися вивченням свого краю¹².

У 1960-х роках Слобожанщину вивчали, головним чином, російські вчені. В 1959 – 1964 роках в російських селах Хохольського району Воронізької області проводилася фольклорна експедиція Воронізьким державним університетом на чолі з Я.І. Гудошніковим. Під час її роботи було зібрано український фольклор, який побутував серед російського населення. Це, переважно, пісні про кохання, сімейно-побутові пісні та незначна кількість історичних¹³.

На початку 60-х років XX ст. дослідження в цьому регіоні проводилися науковцями Інституту етнографії імені М.М. Міклухо-Маклая АН СРСР. На основі них В.А. Горловим була написана праця, присвячена локально-етнічній групі – горюни, представники якої компактно проживають в Путивльському районі Сумської області. Дослідник описав їх весільні традиції, порівнюючи їх з весільним обрядом українців, які проживали поруч, родильно-хрестильні, поховальні, календарні звичаї та обряди, а також чимало уваги приділив матеріальній культурі¹⁴. Потрібно зауважити, що це була єдина праця, присвячена цій групі аж до початку XXI ст., коли з'явилася нова робота.

В липні 1961 року Курським краєзнавчим музеєм також проводилося вивчення народної культури українців та росіян. Співробітники музею – В.А. Стоюшкіна, Л.Д. Нижник в досліджуваних українських та російських селах Щигрівського, Солнцевського, Обоянького і Суджанського районів Курської області зібрали не лише предмети матеріальної культури, а й записали весільний обряд, що побутував серед населення, що проживало в селах Суджанського та Обояньського районів.

Поряд з вивченням традиційної народної культури населення українсько-російського порубіжжя увага приділялася і новій радянській обрядовості: комсомольське весілля, свято новонародженої дитини, свято врожаю, проводи зими ("радянська Масниця"), Івана Купала тощо. В більшості таких досліджень головну увагу було приділено докладному опису відзначення цих свят серед населення¹⁵. Хоча потрібно відзначити, що такі святкування вирізнялися театралізованістю, а залучення народних традицій було лише епізодичним. Це перед усім стосується свята врожаю, проводів зими та інших подібних радянських урочистостей. Як зазначала О.Б. Пенькова, нові радянські свята досить часто співпадали з календарними свята-

ми: "свято врожаю – з обжинками, або Спасом, свята зими – з Хрещенням, свято зустрічі весни – з Масляною, День молоді – з Трійцею, або з Івана Купала"¹⁶.

Наприкінці 60 – початку 70-х років ХХ ст. у світ вийшов ряд робіт та статей українських та російських дослідників, які були присвячені проблемі заселення українсько-російських порубіжних територій. Серед них потрібно відзначити праці українського дослідника А.Г. Слюсарського та російського – В.П. Загоровського. На основі архівних джерел та виданих матеріалів автори пояснювали причини переселення українців та росіян на простори "дикого поля", вказували саме з яких регіонів найбільше прибуло люду, представники якого етносу були засновниками тих чи інших поселень, на яких умовах вони проживали тощо¹⁷. В.П. Загоровський, на основі вивчених ним документів ХVII ст., розробив періодизацію процесу російської колонізації території сучасної Воронежської області, виділивши в ній десять періодів¹⁸.

Новий етап у вивченні українсько-російського порубіжжя почався наприкінці 70–80-х рр. ХХ ст. Цей період можна пов'язати з діяльністю російської дослідниці Л.Н. Чижикової. Її робота в цьому напрямі була найбільш плідною. Вона очолювала Південний загін комплексної експедиції Інституту етнографії Академії наук СРСР, який в означений період займався вивченням традиційної культури росіян та українців в районах Сумської, Харківської, Воронежської, Білгородської областей. Особливу увагу було приділено матеріальній культурі та сімейній обрядовості. На основі опублікованих нею матеріалів можна зробити висновок про те, що дослідниця ставила за мету приділити особливу увагу характеру збереженості в сучасних традиціях елементів народної обрядності, та особливостям етнокультурного розвитку населення, виявити нові обряди чи традиції, які могли виникнути у сучасному побуті в зазначених географічних межах¹⁹. У попередніх роках також виходили її праці. Так, використовуючи у своїй роботі польові дослідження, статистичний матеріал, дані лінгвістики, антропології, археології вона вивчала етнічні процеси, що мали місце у східних районах України (Сумській, Харківській областях)²⁰. Підсумком її наукової діяльності у цей час стала монографія "Русско-украинское пограничье. История и судьбы традиционно-бытовой культуры (XIX – XX века)" (М., 1988). В ній авторка висвітлює основні етапи формування населення, етнічні процеси в регіоні, соціальний склад населення, основні говірки, процеси розвитку і трансформації елементів матеріальної культури на прикладі житла та одягу. До цього часу праця залишається єдиною ґрунтовною роботою, що присвячена етнокультурі саме цього прикордоння.

Частково в своїх роботах проблемою вивчення взаємодії традицій російського та українського народів в північно-східному регіоні займалася Л.Ф. Артюх. В праці "Народне харчування українців та росіян північно-східних районів України" (К., 1982) вона висвітлює процеси взаємообміну та взаємовпливів культур представників двох етносів в народній кулінарії, охарактеризовує основні страви та їх використання в повсякденні та на свята.

Із здобуттям Україною незалежності етнографічні дослідження в нашій державі набули нового характеру. Починається більш глибоке вивчення не лише культури українців загалом, а й значна увага приділяється як етнографічним групам, так і представникам інших етносів. В українській науці почали заново переглядати питання етнічної історії нашого народу, розвиватися такі напрями, як етнолінгвістика, етнопсихологія, етносоціологія, етнодемографія тощо. Особливої популярності набула історична регіоналістика.

Такий розвиток подій не міг не відзначитися на розвитку дослідження Слобожанщини. На початку цього періоду вийшла цікава праця І.Винниченка "Українці в державах колишнього СРСР: географічний нарис" (Житомир, 1992). Автор на базі різних документів простежує хід заселення частини Слобожанщини, яка зараз знаходиться в межах Російської Федерації, показує динаміку чисельності українців на цій території впродовж 1926 – 1989 рр. тощо. І.Винниченко справедливо відзначив, що динаміка чисельності та регіони розселення українського етносу на теренах колишнього СРСР є й досі однією з найменш досліджених тем вітчизняної історії, географії, статистики, демографії, етнографії, соціології, політології, а також історичної географії²¹.

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. на Слобожанщині розпочалася активна робота українськими дослідниками зі збирання фольклорно-етнографічного матеріалу. Зокрема, джерелом для дослідження є доробок учасників експедиції "Муравський шлях": М.М. Красікова, М.О. Семенової, В.М. Осадчої, Н.П. Олійник. Ними були відвідані села Богодухівського, Валківського, Красно-

кутського, Нововодолазького, Дворічанського, Зміївського районів Харківської області. Але це дослідження не має точно визначених хронологічних рамок, тому неможливо зрозуміти чи записані обряди, звичаї побутували чи побутують серед населення цих районів²².

В 1993 році, як вказує дослідниця В. Сушко, при Харківському історичному музеї розпочав роботу науково-дослідний відділ етнографії, "головною метою якого є дослідження традиційної та сучасної культури українців та національних меншин України на Слобожанщині"²³.

Відзначити хотілося б і публікації обласних та регіональних періодичних видань. Зокрема на сторінках "Слободи" та "Слобідського краю" систематично публікуються статті аматорів, молодих та вже досвідчених дослідників Слобідського краю, присвячені різним аспектам народної культури: святам, обрядам, пов'язаних з ними, родинній обрядовості. Це матеріали Р. Вярвільської, М. Лугової, Л. Логвиненко, М. Красікова та інших²⁴.

Дослідження прикордонних українських та російських поселень провадили і російські дослідники. Зокрема в 1994 р. вийшла перша частина збірки "Материалы для изучения сельских поселений России", в якій більша частина була присвячена саме цій тематиці. При цьому дослідників цікавила обрядовість – це статті О.А. Журавльової²⁵, Г. Я. Сисоєвої²⁶, Т.І. Гаврилової²⁷, Л.О. Занозіної²⁸. Українським та російським говіркам, які поширені в прикордонних з Україною районах Воронежської та Курської областей присвячені статті Ф.В. Філатової²⁹, Л.І. Ларіної³⁰, М.Т. Авдєєвої³¹.

У 1996 р. на сторінках журналу "Живая старина" були надруковані уривки з польових щоденників учасників експедиції – педагогів та учнів дитячої студії естетичного розвитку "Фольклор. Традиції. Культура" при творчому об'єднанні "Дом русских традиций" у Москві. Ними вивчалися народні обряди та традиції, пов'язані із святкуванням Трійці в російських селах Білгородської області³². Трохи згодом в цьому періодичному виданні було опубліковано матеріал, присвячений побутуванню обрядового печива серед росіян та українців у селах Воронежської області. Стаття цікава передусім тим, що вона спирається більшою мірою на польовий матеріал, який було зібрано на початку 90-х років викладачами та студентами Воронежського державного університету³³.

На початку ХХІ ст. посилюються етнографічні дослідження краю. Увагу починають приділяти не лише українській Слобожанщині, а й тій її частині, що знаходиться за межами нашої країни. Певні кроки були зроблені у напрямі з'ясування більш точних меж усього Слобідського краю. Вже згадана вище українська дослідниця В. Сушко у нарисі з цього питання визначила межі регіону в рамках сучасних окремих районів Сумської, Харківської, Донецької, Луганської та Полтавської областей України, а також Курської, Белгородської, Воронежської областей Російської Федерації³⁴. Серед інших українських новітніх досліджень відзначається збірка матеріалів фольклорно-етнографічної експедиції селами Дворічанського району Харківської області, організована Харківським обласним центром народної культури і, яка проходила у 1992 – 1993 роках. Тут вміщено матеріали зі святкової обрядовості та календарно-обрядовий фольклор³⁵.

В рамках Міжнародної науково-практичної конференції на тему "Традиційна народна культура: збереження самобутності в умовах глобалізації", яка відбувалася в Україні, одна з учасників – російська дослідниця Г. Сисоєва в своїй доповіді розглядала проблему вивчення традицій українців, які проживають в межах українсько-російського прикордоння Слобожанщини. Приділивши увагу історії освоєння нашими співвітчизниками земель трьох сучасних російських областей, вона охарактеризувала специфіку українського весільного обряду, що поширений серед місцевого населення та відзначила його складові елементи (назви весільних чинів, дівич-вечір тощо), що продовжують функціонувати до сьогодні³⁶.

Вивчення культури порубіжних з Україною районів Воронежської, Курської, Білгородської областей продовжують викладачі та студенти Воронежського державного університету. Ними написано ряд статей, присвячених проблемі культурних українсько-російських відносин. Серед них потрібно виокремити роботу написану трьома дослідниками – А.З. Віннікова, В.І. Диніна, С.П. Толкачова, в якій коротко характеризуються локально-етнічні групи, які проживали чи продовжують проживати на теренах Воронізького краю, з'ясовується походження назв цих груп³⁷.

У 2002 році Московським університетом була організована етнографічна експедиція до сіл

Путивльського району Сумської області, де досліджувалося поселення компактного проживання горюнів. Матеріали з поховальної обрядовості цієї етнографічної групи були опубліковані в журналі "Живая старина"³⁸. Більша частина матеріалів була видана пізніше і висвітлювала інші аспекти традицій групи – святкову та сімейну обрядовість³⁹.

Таким чином, етнографічне вивчення українсько-російського порубіжжя до цього часу більшою мірою триває у формі досліджень окремих його частин. Матеріали містять відомості про культурні традиції чи то українців, чи то росіян, і лише поодинокі роботи висвітлюють питання взаємообміну чи утворення перехідних форм в обрядовості двох етносів. Не на користь сучасних досліджень свідчить і той факт, що досить часто науковці ніби уникають вказувати в своїх роботах чий побут вони вивчають: українців, росіян, чи обох народів одночасно. Іноді трапляється й таке, що автор не вказує які хронологічні рамки охоплює його дослідження. Та потрібно відзначити, що польові дослідження упродовж останніх років набувають регулярності. До збиральницької роботи залучаються не лише науковці, а й учні, студенти і просто зацікавлені у відродженні та збереженні традицій громадяни. Завдяки їм відбувається вивчення усіх проявів матеріальної та духовної культури. Позитивним явищем є розширення географії досліджень (поступового охоплення усіх меж Слобожанщини). Великим набутком є і якісно новий рівень етнографічних досліджень регіону. Але, незважаючи на розглянутий перелік наукових досліджень, українсько-російське порубіжжя залишається найменш вивченим, що відкриває широке поле для діяльності у цьому напрямі.

¹ Кушнер П.И. (Кнышев) О методах определения этнического состава населения в полосе этнических границ // Краткие сообщения Института этнографии имени Н.Н. Миклухо-Маклая. – 1950. – Т. XI. – С. 3.

² Украинцы / Ред. Н.С. Полищук, А.П. Пономарев. – М., 2000. – С. 43.

³ Сушко В. До питання про визначення територіальних меж Слобідської України // Десяті Сумцовські читання. – Харків, 2005. – С. 15–16.

⁴ Чижикова Л.Н. Русско-украинское пограничье. История и судьбы традиционно-бытовой культуры (XIX – XX века). – М., 1988. – С. 16.

⁵ Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. – Тернопіль, 1996. – С. 4.

⁶ Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – К., 2003. – С. 143, 145.

⁷ Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. – К., 2000. – С. 70 – 71.

⁸ <http://www.wgeo.ru/russia/fedokr.shtml>.

⁹ Чижикова Л.Н. Этнические традиции в современной свадебной обрядности сельского населения этноконтактной зоны (на примере Белгородской области) // Советская этнография. – 1980. – № 2. – С. 24.

¹⁰ Горленко В.Ф. Становление украинской этнографии конца XVIII–XIX ст. – К., 1988. – С. 103 – 109.

¹¹ Кушнер П.И. Вказ. праця. – С. 3 – 9.

¹² Горленко В.Ф. Вказ. праця. – С. 103 – 108.

¹³ Гудошников Я.И. Бытование украинских народных песен в селах Воронежской области (современный репертуар) // Вопросы литературы и фольклора. – Воронеж, 1969. – С. 196–205.

¹⁴ Горелов В.А. "Горюны" // Материалы и исследования по этнографии русского населения Европейской части СССР. – М., 1960. – С. 276 – 285.

¹⁵ Соболев А. Свято врожаю // Народна творчість та етнографія. – 1961. – № 4. – С. 157 – 158.

¹⁶ Пенькова О.Б. Календарні свята, звичаї та обрядовість Східної України (60–80-і рр. XX ст.) // Історичні і політологічні дослідження. – 2003. – № 3 – 4. – С. 217.

¹⁷ Слюсарський А.Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII – XVIII вв. – Харьков, 1964. – 460с.; Загорский В.П. Белгородская черта. – Воронеж, 1969. – 304 с.; його ж. Некоторые особенности колониционного процесса южной окраины России в XVII веке и его периодизация // Труды Воронежского государственного университета. – 1969. – Т. 87. – С.83 – 93.

¹⁸ Там само. – С. 88 – 93.

¹⁹ Чижикова Л.Н. Свадебные обряды населения Украины // Русский народный свадебный обряд: исследования и материалы / Под ред. К.В. Чистова и Т.А. Бернштам. – Л., 1978. – С. 159 – 179; її ж. Особенности этнокультурного развития населения Воронежской области // Советская этнография. – 1984. – № 3. – С. 3 – 14.

²⁰ Чижикова Л.Н. Об этнических процессах в восточных районах Украины (по материалам экспедиционного исследования 1966 г.) // Советская этнография. – 1968. – № 1. – С.18 – 31.

²¹ Винниченко І. До питання дослідження українців на території пострадянських держав // Українознавство. – 2001. – Ч. 1. – С. 150.

- ²² "Муравським шляхом". Етнографічний опис та фольклорні матеріали селища Лиман Зміївського району Харківської області. – Х., 1996. – 62 с.; Матеріали фольклорно-етнографічної експедиції "Муравський шлях-97" (по селах Богодухівського, Валківського, Краснокутського та Нововодолазького районів) / Упоряд. М.М. Красиков, Н.П. Олійник, В.М. Осадча, М.О. Семенова. – Харків, 1998. – 360 с.
- ²³ Сушко В. Вказ. праця. – С. 138.
- ²⁴ Вярвільська Р. Великдень на Слобожанщині // Слобода. – 1996. – 13 квітня. – С. 4; Луговая М. В ночь на Ивана, на Купала // Слобода. – 1996. – 6 июля. – С. 4; Логвиненко Л. Масляна, яка ти ладна // Слобідський край. – 2003. – 1 березня. – С. 3; Красиков М. "Роди, Боже, на всякого долю!" // Слобідський край. – 2003. – 25 січня. – С. 13.
- ²⁵ Журавлева Е.А. Обряд с "кукушкой" на Белгородчине // Материалы для изучения сельских поселений России. – Воронеж, 1994. – Ч. 1. – С. 12 – 15.
- ²⁶ Сысоева Г.Я. Обряд повивания молодой в южнорусской свадьбе (на материале Воронежской области) // Материалы для изучения сельских поселений России. – Воронеж, 1994. – Ч. 1. – С. 194 – 197.
- ²⁷ Гаврилова Т.И. Погребальный пир и обереги на территории Курщины // Материалы для изучения сельских поселений России. – Воронеж, 1994. – Ч. 1. – С. 4 – 6.
- ²⁸ Занозина Л.О. Обрядовые действия, приуроченные к пасхальному периоду курского народного календаря // Материалы для изучения сельских поселений России. – Воронеж, 1994. – Ч. 1. – С. 6 – 8.
- ²⁹ Филатова Ф.И. О символической составляющей семантической структуры обрядового слова (на материале восточных воронежских говоров) // Материалы для изучения сельских поселений России. – Воронеж, 1994. – Ч. 1. – С. 8 – 11.
- ³⁰ Ларина Л.И. Лексические украинизмы в курском свадебном обряде // Материалы для изучения сельских поселений России. – Воронеж, 1994. – Ч. 1. – С. 15 – 17.
- ³¹ Авдеева М.Т. Лексикализация в украинских говорах Воронежской области // Материалы для изучения сельских поселений России. – Воронеж, 1994. – Ч. 1. – С. 60 – 63.
- ³² Конухова А.Б. Троица на Белгородчине глазами московских детей // Живая старина. – 1996. – № 3. – С. 51 – 53.
- ³³ Ворошилин В.А. Встреча весны в селах Воронежской области // Живая старина. – 1996. – № 4. – С. 17 – 18.
- ³⁴ Сушко В. До питання про визначення територіальних меж Слобідської України // Десяті Сумцовські читання. – Харків, 2005. – С. 15 – 16.
- ³⁵ Традиційна народна культура Дворічанського району Харківської області / Упор. М.О. Семенова. – Харків, 2001. – 160 с.
- ³⁶ Сысоева Г.Я. Проблемы изучения фольклорных традиций украинских переселенцев на юге России // Міжнародна науково-практична конференція "Традиційна народна культура: збереження самобутності в умовах глобалізації". – Харків, 2004. – С. 142 – 151.
- ³⁷ Винников А.З., Дынин В.И., Толкачев С.П., Локально-этнические группы в составе южнорусского населения Воронежского края // Вестник Воронежского государственного университета. Серия Гуманитарные науки. – 2004. – № 2. – С. 87 – 96.
- ³⁸ Толстые С.М. и М.Н. Погребения в саду у "горюнов" Сумской области // Живая старина. – 2003. – №2. – С. 10 – 13.
- ³⁹ Горюны: история, язык, культура. – Сумы, 2005. – 97 с.

В статті розповідається об історії етнографічного вивчення народної культури українців і росіян українсько-російського порубеж'я Слобожанщини.

Ключевые слова: Слобожанщина, історія вивчення, порубеж'я.

The ethnographic study of traditional culture of Ukrainians and Russians in the frontier areas of Slobozhanshchyna is characterized in the article.

Key words: Slobozhanshchyna, frontier area, ethnographic studies.